BOŞLANĞIÇ TA'LIM ÖQIŞ SAVODXONLIGI DARSLARIDA BADIIY VA AXBOROT MATNLARI USTIDA IŞLAŞNING SAMARALI METODIKASI

Şirin Bahtiyarovna Artikova*
Osiyo Xalqaro Universiteti 1-kurs magistranti
✉ artikovashirin34@gmail.com

ANNOTATSIYA

Uşbu tezisda boşlanğiç ta'lim öqiş savodxonligi darslarida badiiy va axborot matnlari ustida işlaşning samarali metodik asoslari yoritilgan. Kiçik maktab yoşidagi öquvçilarda badiiy-estetik idrok hamda ilmiy-axborot savodxonligini uyğun rivojlantirişning didaktik xususiyatlari tahlil qilingan. Şuningdek, badiiy matnlarda obrazli tahlil va emotsional idrokni, axborot matnlarida esa faktlarni ajratiş, jadvallaştiriş va mantiqiy xulosa çiqariş könikmalarini şakllantiruvçi interfaol metodlar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar

öqiş savodxonligi, boşlanğiç ta'lim, badiiy matnlar, axborot matnlari, metodika, PIRLS talablari, matn tahlili, ongli öqiş, tanqidiy fikrlaş.

DOI: 10.5281/zenodo.24523893

Kiriş

Zamonaviy boşlanğiç ta'lim mazmunini yangilaş şaroitida öqiş savodxonligi darslarining asosiy maqsadi öquvçilarda turli janr va uslubdagi matnlarni ongli öqiş, tuşuniş, talqin qiliş hamda amaliy hayotda qöllaş kompetensiyasini şakllantirişdan iboratdir. Bugungi axborot asrida kiçik maktab yoşidagi öquvçi nafaqat badiiy asarlar (hikoya, ertak, masal, şe'r) olamiga kirib borişi, balki ilmiy-ommabop, ma'lumotnoma va izohli axborot matnlari bilan ham erkin işlay olişi zarur.

Amaliyot şuni körsatadiki, badiiy va axborot matnlarining tuzilişi, til xususiyatlari va öquvçiga ta'sir etiş mexanizmi bir-biridan tubdan farq qiladi. Şu sababli öqiş savodxonligi darslarida uşbu ikki turdagi matn ustida bir xil qolipdagi savollar asosida işlaş kutilgan natijani bermaydi. Har bir matn turining didaktik tabiatiga mos samarali metodik yondaşuvlarni tanlaş öquvçilarning öqiş savodxonligini yuksaltirişda hal qiluvçi ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili

Badiiy va axborot matnlari ustida işlaş metodikasi K. Qosimova, S. Matçonov, X. Ğulomova, R. G. Safarova hamda xorijiy tadqiqotçilar I. Mullis, M. Martin va L. Rozenblatlarning ilmiy işlarida çuqur tahlil qilingan. Olimlarning ta'kidlaşiça, badiiy matnlarni öqişda estetik-emotsional yondaşuv ustuvor bölib, öquvçi qahramonlar keçinmalarini his etadi, voqealar rivojini tasavvur qiladi va asarning tarbiyaviy ğoyasini anglaydi. Axborot matnlari esa efferent (axborot olişga yönaltirilgan) öqişni talab etib, unda asosiy faktlarni ajratiş, sabab-oqibat boğlanişlarini aniqlaş va ma'lumotlarni tizimlaştiriş birinçi öringa çiqadi.

Boşlanğiç ta'lim öqiş savodxonligi darslarida badiiy va axborot matnlari ustida işlaşning samarali metodikasi tört asosiy yönalişda amalga oşiriladi. **Birinçi yönaliş — badiiy matnlar ustida işlaşda obrazli-emotsional tahlil va ijodiy qayta hikoyalaş** metodikasidir. Hikoya va ertaklarni öqişda rollarga bölib öqiş, qahramon xatti-harakatiga baho beriş, «Qahramon örnida bölganingizda nima qilar edingiz?» kabi empatik savollar qöyiş hamda voqealarni rasmlar asosida tiklaş öquvçilarning badiiy tafakkuri va oğzaki nutqini boyitadi.

Ikkinçi yönaliş — axborot matnlari bilan işlaşda kalit sözlar va mantiqiy-strukturali tahlil usulidir. Ilmiy-ommabop matnlarni örganişda öquvçilarga matnni mantiqiy qismlarga ajratiş, har bir xatboşidagi asosiy faktni belgilaş, «Bilaman — Bilişni xohlayman — Bilib oldim» (BBB) jadvalini töldiriş va matndagi ma'lumotlarni qisqa tezislar körinişida umumlaştiriş örgatiladi.

Uçinçi yönaliş — badiiy va axborot matnlarini qiyosiy-integratsiyalaşgan holda örganiş metodikasidir. Bir mavzuga oid badiiy hikoya va ilmiy-axborot matnini (masalan, tabiat hodisasi yoki hayvonot olami haqidagi badiiy asar va ensiklopedik ma’lumotni) yonma-yon taqqoslaş öquvçilarda badiiy töqima bilan ilmiy dalilni farqlaş hamda mavzuni har tomonlama anglaş könikmasini şakllantiradi.

Törtinçi yönaliş — PIRLS xalqaro tadqiqoti mezonlariga asoslangan köp darajali savol-topşiriqlar tizimini qöllaş bilan boğliq. Dars jarayonida matndan tayyor ma’lumotni topişga qaratilgan reproduktiv savollar bilan birga, yaşirin ma’noni talqin qiliş, jadval-sxemalarni öqiş va matn mazmunini hayotiy tajriba bilan boğlab baholaşga undovçi topşiriqlardan foydalaniş öquvçilarning tanqidiy fikrlaşini rivojlantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boşlanğiç ta’lim öqiş savodxonligi darslarida badiiy va axborot matnlari ustida ularning özига xos didaktik tabiatidan kelib çiqqan holda işlaş öquvçilarning öqiş madaniyatini yuksaltiradi. Obrazli-emotsional tahlil, faktlarni tizimlaştiriş, qiyosiy örganiş va PIRLS talablariga mos topşiriqlarning uyğun qöllanilişi boşlanğiç sinf öquvçilarida ham badiiy didni, ham mustahkam axborot savodxonligini şakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining «Kitob mahsulotlarini naşr etiş va tarqatiş tizimini rivojlantiriş, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oşiriş hamda tarğib qiliş böyiça kompleks çora-tadbirlar dasturi töğrisida»gi PQ–3271-son qarori. – Toşkent, 2017-yil 13-sentabr.

2. Qosimova K., Matçonov S., Ğulomova X., Yöldoşeva Ş., Sariyev Ş. Ona tili öqitiş metodikasi. – Toşkent: Noşir, 2009. – 352 b.

3. Matçonov S., Şojalilov A., Ğulomova X., Sariyev Ş., Dolimov Z. Öqiş kitobi öqitiş metodikasi. – Toşkent: Yangiyöl poligraf servis, 2008. – 192 b.

4. Safarova R. G. va boşq. Boşlanğiç ta’lim konsepsiyasi. – Toşkent: RTM, 2015. – 48 b.

5. Mullis, I. V. S., Martin, M. O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. – Çestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, 2019. – 118 p.